

## Το εθνικό θεματικό δίκτυο «Τουρισμός και περιβάλλον» στην εκπαίδευση για την αειφορία

Μαρία Σφακιανάκη<sup>1</sup>, Καλλιόπη Γκιουρέμου<sup>2</sup>, Φρίντα Κριτσωτάκη<sup>3</sup>,  
Στέργιος Χατζάκης<sup>4</sup>, Παρθένα Μαυρογενίδου<sup>5</sup>, Γιώργος Αλατσάκης<sup>6</sup>

1. Υπεύθυνη Κ.Π.Ε. Αρχανών-Ρούβα-Γουβών, Γεωπόνος, Msc.  
[marsfakia@sch.gr](mailto:marsfakia@sch.gr)
2. Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Κ.Π.Ε. Αρχανών-Ρούβα-Γουβών, Βιολόγος, PhD.  
[gkouremou@sch.gr](mailto:gkouremou@sch.gr)
3. Μέλος Π.Ο. Κ.Π.Ε. Αρχανών-Ρούβα-Γουβών, Νηπιαγωγός – Αρχιτέκτονας  
[frida.krits@yahoo.gr](mailto:frida.krits@yahoo.gr)
4. Μέλος Π.Ο. Κ.Π.Ε. Αρχανών-Ρούβα-Γουβών, Δάσκαλος – Βιολόγος, Msc,  
[hasmatosindesmos@yahoo.co.uk](mailto:hasmatosindesmos@yahoo.co.uk)
5. Μέλος Π.Ο. Κ.Π.Ε. Αρχανών-Ρούβα-Γουβών, Νηπιαγωγός – Κοινωνική  
Λειτουργός [thena.mav@gmail.com](mailto:thena.mav@gmail.com)
6. Εκπαιδευτικός Δ/θμιας Εκπ/σης Τουριστικών Επιχειρήσεων, Οικονομολόγος,  
[alatsas@hotmail.com](mailto:alatsas@hotmail.com)

### ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε) Αρχανών έχει ιδρύσει και συντονίζει το Εθνικό Θεματικό Δίκτυο «Τουρισμός και Περιβάλλον». Στο Κέντρο υλοποιούνται δύο προγράμματα με θέμα τον τουρισμό. Κατά τη σχολική χρονιά 2011-2012 διοργανώθηκαν πέντε επιμορφωτικά σεμινάρια τα οποία προώθησαν την έννοια της Αειφορικής Διαχείρισης τουριστικών περιοχών, εκ των οποίων τα δύο υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με άλλα Κ.Π.Ε.. Με το Δίκτυο συνεργάζονται σχολεία, Κ.Π.Ε. και Υπεύθυνοι Σχολικών Δραστηριοτήτων απ' όλη την Ελλάδα, τοπικοί Δήμοι και Συνεταιρισμοί, το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Ε.Α.Π.), η Περιφερειακή Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κρήτης και το Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου. Τα αποτελέσματα των δράσεων και των συνεργασιών αυτών ανοίγουν το δρόμο για μελλοντικές δράσεις και συνεργασίες με την εμπλοκή περισσότερων ομάδων πληθυσμού.

**ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ:** Δίκτυα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

**ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ:** Εθνικό Θεματικό Δίκτυο, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, βιώσιμος τουρισμός, περιβάλλον, αειφορία, τοπική κοινωνία, συνεργασία.

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο βρίσκεται σε μια κατάσταση συνεχούς και μόνιμης σχέσης αλληλεξάρτησης με το φυσικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Pearce, 1991). Τα τελευταία χρόνια η έντονη τουριστική ανάπτυξη στη χώρα μας έχει οδηγήσει στη διατάραξη της ισορροπίας των οικοσυστημάτων ιδιαίτερα ευαίσθητων περιοχών νησιωτικών, ορεινών και παράκτιων με περιορισμένους φυσικούς πόρους και μικρή παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών (Χριστοφάκης, 2009). Οι επιπτώσεις αυτές επιβάλλουν την προοπτική μιας

στρατηγικής για βιώσιμη μορφή ανάπτυξης του τουρισμού. (Κοκκώσης, Τσάρτας, 2001).

Ως βιώσιμη θεωρείται η τουριστική ανάπτυξη, που δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότησή της. Ο βιώσιμος τουρισμός ορίστηκε αρχικά ως «ο τουρισμός που καλύπτει τις ανάγκες των τουριστών και των περιοχών υποδοχής προστατεύοντας και ενισχύοντας παράλληλα τις ευκαιρίες για το μέλλον» (World Tourism Organization, 1993). Ο Woodley, 1993 υποστηρίζει την άποψη ότι ο βιώσιμος τουρισμός πρέπει πρωταρχικά να προσδιορίζεται με όρους βιωσιμότητας των οικοσυστημάτων. Πολλές φορές η τουριστική δραστηριότητα εξαντλεί τα όρια της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων και θέτει σε κίνδυνο και τα οικοσυστήματα και την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Η «φέρουσα ικανότητα» είναι η δυνατότητα του οικοσυστήματος και της περιοχής ν' «αντέξει» την ανάπτυξη του τουρισμού και αυτό θα βοηθήσει στη βιωσιμότητάς της και στη διατήρηση της ισορροπίας της (Χριστοφάκης, 2009). Σύμφωνα με την UNESCO (UNESCO, 1997) η ενασχόληση με την αειφορία απαιτεί μία ολιστική, διεπιστημονική προσέγγιση, η οποία οδηγεί σε σύγκλιση διαφορετικούς γνωστικούς χώρους και θεσμούς, χωρίς αυτοί να απωλέσουν την χαρακτηριστική τους ταυτότητα. Παράλληλα, η διαδικασία απόκτησης δεξιοτήτων και η τροποποίηση στάσεων και συμπεριφορών είναι αναγκαίες για την κατανόηση της σχέσης του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος μιας περιοχής (Αποστολάκης και Σφακιανάκη, 2006).

Τα Κ.Π.Ε ενσωματώνουν πρακτικές που αφορούν στη σύνδεσή τους με την τοπική κοινωνία και την οικοδόμηση συνεργασίας με τα σχολεία και τις τοπικές κοινότητες. Η εμπλοκή σχολείων από διάφορες περιοχές της χώρας σε θέματα τουρισμού, στα πλαίσια του Δικτύου του Κ.Π.Ε. Αρχανών, συμβάλλει στην ανταλλαγή απόψεων και ιδεών, καθώς και στην επικοινωνία τους με κοινές μεθόδους προσέγγισης στις θεματικές ενότητες του Δικτύου, αναδεικνύοντας κοινά ζητήματα σε διαφορετικές περιοχές της χώρας. Τα προγράμματα επιμόρφωσης των κατοίκων και τουριστών στοχεύουν στην καλύτερη γνώση των λειτουργιών του τουριστικού τομέα και αποσκοπούν στην ουσιαστικότερη γνωριμία με τον τόπο που επισκέπτονται (περιβάλλον, ιστορία, πολιτισμός, άνθρωπος). Τα προγράμματα αυτά εφαρμόζονται στον τοπικό πληθυσμό αλλά και στις τοπικές επιχειρήσεις και συμβάλλουν στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001). Στα πλαίσια του Δικτύου, το Κ.Π.Ε. εκμεταλλεύεται την επιστημονική γνώση των Φορέων διαχείρισης σχετικά με τις προστατευόμενες περιοχές, αξιοποιώντας τη διδακτική και παιδαγωγική εμπειρία τους (Πανελλήνιο Συνέδριο Εκπαιδευτικών των ΚΠΕ, 2008).

### **ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Το Κ.Π.Ε. Αρχανών έχει ιδρύσει και συντονίζει από το 2005 το Εθνικό Θεματικό Δίκτυο «Τουρισμός και Περιβάλλον», με σκοπό τη διαμόρφωση θέσεων και προτάσεων για την ανάπτυξη του Τουρισμού στη βάση της Αειφόρου Ανάπτυξης, η οποία προϋποθέτει και συνεπάγεται το σεβασμό στο περιβάλλον και την αναβάθμισή του. Επίσης, στοχεύει στην οργανωμένη επιστημονική και παιδαγωγική στήριξη των εκπαιδευτικών και των μαθητών που συμμετέχουν και στην προώθηση της συνεργασίας των σχολείων τόσο μεταξύ τους, όσο και με τις τοπικές κοινωνίες. Με το Δίκτυο συνεργάζονται 39 σχολεία απ' όλη την Ελλάδα, 22 Κ.Π.Ε., το Ε.Α.Π., το Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου και οι Δήμοι Αρχανών-Αστερουσίων, Χερσονήσου και Γόρτυνας.

Στο Κέντρο υλοποιούνται δύο προγράμματα που αναφέρονται σε θέματα τουρισμού. Το ένα έχει τίτλο «*Εναλλακτικός Τουρισμός; Φυσικά!*» και απευθύνεται σε μαθητές Δ', Ε', Στ' Δημοτικού, Γυμνασίου, Λυκείου και Σ.Δ.Ε. και είναι μονοήμερο ή διήμερο. Το άλλο έχει τίτλο «*Πολιτιστικός τουρισμός. Ταξιδεύοντας με τους Μινωίτες! Ας δούμε... ας ακούσουμε... ας γευτούμε...*» και απευθύνεται σε μαθητές Νηπιαγωγείου και Δημοτικού. Ωστόσο, το ζήτημα του τουρισμού και της προώθησης των τοπικών προϊόντων, προσεγγίζεται σε τρία ακόμα προγράμματα του Κέντρου. Το ένα έχει τίτλο «*Η βιοποικιλότητα στην περιοχή μας*» και απευθύνεται σε μαθητές Ε', Στ' Δημοτικού και Γυμνασίου και είναι μονοήμερο. Το δεύτερο έχει θέμα «*Ελιά. Είμαι του ήλιου η θυγατέρα η πιο απ' όλες η χαϊδευτή*», απευθύνεται σε μαθητές όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων και είναι μονοήμερο ή διήμερο. Και το τελευταίο έχει τίτλο «*Ένα τσαμπί σταφύλι διηγείται την ιστορία του*», απευθύνεται σε μαθητές Δ', Ε', Στ' Δημοτικού, Γυμνασίου, Λυκείου και Σ.Δ.Ε. και είναι μονοήμερο ή διήμερο. Τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν και επισκέψεις πεδίου (οικισμός Αρχανών, μονοπάτι βιοποικιλότητας, ελαιώνας, αμπελώνας), που δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές μέσα από τη βιωματική προσέγγιση να συνδέσουν το φυσικό περιβάλλον με το ανθρωπογενές (Χατζημιχαήλ, 2005). Αυτή η καλλιέργεια τουριστικής συνείδησης μέσα από την Εκπαίδευση για την Αειφορία ξεκινάει από την Π/θμια και Δ/βάθμια Εκπαίδευση και συνεχίζεται με τη δια βίου εκπαίδευση (Παπαζήση και Παπαζήση, 2007).

Οι δράσεις που αναπτύχθηκαν από το Κ.Π.Ε. Αρχανών με σκοπό την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού ήταν:

1. Τριήμερο Σεμινάριο Εκπαιδευτικών του Δικτύου με τίτλο «*Βιώσιμη διαχείριση τουριστικών περιοχών και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*». Το σεμινάριο αναφερόταν στις ενότητες του Δικτύου «*Τουρισμός και Περιβάλλον*» με επικέντρωση στην Αειφορική διαχείριση των τουριστικών περιοχών με την εμπλοκή της ΠΕ. Καινοτομία του σεμιναρίου ήταν η ενεργός εμπλοκή μαθητών όλων των βαθμίδων στην υλοποίησή του. Οι μαθητές της περιβαλλοντικής ομάδας του 3<sup>ου</sup> ΕΠΑ.Λ. Ηρακλείου επιμελήθηκαν την αφίσα του σεμιναρίου και παρουσίασαν την εργασία που είχαν εκπονήσει στο σχολείο τους, με τίτλο «*Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και Αειφόρο Σχολείο*». Επίσης, μαθητές του 2<sup>ου</sup> Δημοτικού Σχολείου Αρχανών ανέλαβαν τη ξενάγηση των επιμορφούμενων στο Μινωικό Νεκροταφείο, στο Φουρνί Αρχανών. Τέλος, μαθητές του Λυκείου Μελεσσών ανέλαβαν την ξενάγηση στο Μουσείο Καζαντζάκη στη Μυρτιά και η μουσική ομάδα του Λυκείου έπαιξε παραδοσιακή κρητική μουσική.

2. Ημερήσιο βιωματικό σεμινάριο με τίτλο «*Το Ευρωπαϊκό Σχολείο στην Εκπαίδευση για την Αειφορία*» σε συνεργασία με το Σχολείο Ευρωπαϊκής Παιδείας και το Δήμο Μαλεβιζίου, για τους εκπαιδευτικούς του Ευρωπαϊκού Σχολείου Ηρακλείου. Το σεμινάριο πραγματοποιήθηκε στην περιοχή Κρουσώνα Μαλεβιζίου και στόχευε στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης, συμβάλλοντας στον επαναπροσδιορισμό της σχέσης ανθρώπου-κοινωνίας-φύσης. Δόθηκε έμφαση στη βιωματική εκπαίδευση και την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευτικών. Στο σεμινάριο συμμετείχαν και κάτοικοι της τοπικής κοινωνίας που βοήθησαν στην υλοποίηση των εργαστηρίων. Σύμφωνα με τους Deri, 2005 και Smith, 2007, στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης προωθείται η εκπαίδευση η βασισμένη στο χώρο και ενισχύεται η κοινωνική συμμετοχή, αλλά και η ουσιαστική σύνδεση όλων των συμμετεχόντων με αυτόν. Τα Κ.Π.Ε. έχουν τη δυνατότητα να σχεδιάζουν προγράμματα και να προωθούν δράσεις μέσα από τις οποίες οι

επιμορφούμενοι μπορούν να αλληλεπιδρούν με το τοπικό περιβάλλον και τους τοπικούς πληθυσμούς και να αναλαμβάνουν δράσεις για την αντιμετώπιση προβλημάτων που συνδέονται με το περιβάλλον και την οικονομία (Ζαχαρίου, Καίλα, 2009).

3. Ημερίδα με τίτλο «*Εναλλακτικός Τουρισμός; Φυσικά!*» στην ευρύτερη περιοχή του συγχωνευμένου Κ.Π.Ε. Ρούβα στη Γέργερη, σε συνεργασία με το Γυμνάσιο Γέργερης. Ομάδα στόχος ήταν οι μαθητές του 2<sup>ου</sup> Δημοτικού Σχολείου Αρχανών, οι οποίοι και μετακινήθηκαν, οι μαθητές του Γυμνασίου Γέργερης, οι εκπαιδευτικοί των δύο σχολείων και οι πολίτες της τοπικής κοινωνίας. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος οι συμμετέχοντες γνώρισαν την περιοχή (Λιμνοδεξαμενή, Μουσείο ελιάς κ.ά.) και συμμετείχαν στην παρασκευή παραδοσιακών εδεσμάτων. Στόχος της εμπλοκής των επιμορφούμενων ήταν η βιωματική προσέγγιση σε θέματα βιώσιμου τουρισμού των δύο περιοχών και η ανταλλαγή ιδεών και απόψεων, ενώ για τους πολίτες της τοπικής κοινωνίας ήταν και η επιμόρφωση τους στην κατανόηση των λειτουργιών του τουριστικού τομέα. Τέτοιου είδους πρακτικές συμβάλλουν στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001).

4. Τριήμερο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Ενηλίκων που συνδιοργανώθηκε με το Κ.Π.Ε. Ανωγείων και το Κ.Π.Ε. Παρανεστίου, στα Ανώγεια, με θέμα «*Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Υπαίθρια Διαβίωση στο Γεωπάρκο του Ψηλορείτη*», το οποίο απευθυνόταν σε εκπαιδευτικούς, ενήλικες πολίτες και σε περιβαλλοντικούς συλλόγους της Περιφέρειας Κρήτης. Το σεμινάριο ήταν στο μεγαλύτερο μέρος του κατασκηνωτικό με διαβίωση στην ύπαιθρο.

5. Συμμετοχή στο τετραήμερο σεμινάριο που διοργάνωσε το Κ.Π.Ε. Κρεστένων με θέμα, «*Ο ρόλος των Κ.Π.Ε. ως μοχλού ανάδειξης των τοπικών προϊόντων και ποικιλιών*» για τα μέλη των Παιδαγωγικών Ομάδων (Π.Ο) των Κ.Π.Ε. της χώρας. Θέμα του σεμιναρίου ήταν η συμβολή των Κ.Π.Ε. στην αειφορική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών μέσα από την ανάδειξη των τοπικών προϊόντων και των διαδικασιών παραγωγής και συντήρησής τους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη συμβολή τους στη βιοποικιλότητα, την υγιεινή διατροφή, την υιοθέτηση αειφορικών καταναλωτικών προτύπων, την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής και τον οικοτουρισμό. Η Π.Ο. του Κ.Π.Ε. Αρχανών, στα πλαίσια του Δικτύου, υλοποίησε βιωματικό εργαστήριο με θέμα: «*Τουρισμός και Περιβάλλον: Προώθηση τοπικών προϊόντων στη διατροφή*».

### **Συνεργασία με σχολεία**

Το Κέντρο συνεργάζεται με σχολεία απ' όλη τη χώρα, με τα οποία γίνεται ανταλλαγή υλικού και αποτελεσμάτων σε θέματα τουρισμού και περιβάλλοντος και προωθεί τη συνεργασία των σχολείων μεταξύ τους.

	Σχολεία	Μαθητές	Εκπαιδευτικοί
Π/θμια Εκπ/ση	14	369	28
Δ/θμια Εκπ/ση	25	783	64
Σύνολο	39	1152	92

**Πίνακας 1:** Αριθμός σχολείων που συμμετέχουν στο Εθνικό Θεματικό Δίκτυο «Τουρισμός και Περιβάλλον».

Στο πλαίσιο της συνεργασίας τα σχολεία αυτά μπορούν να επισκεφτούν το Κέντρο. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί τους μπορούν να επιμορφωθούν σε σεμινάρια που

πραγματοποιεί το Κέντρο σε θέματα τουρισμού. Τη σχολική χρονιά 2011-2012 το Κέντρο επισκέφτηκαν 16 σχολεία (451 μαθητές και 39 εκπαιδευτικοί) για τα προγράμματα του τουρισμού. Σε όλους τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς δόθηκε ερωτηματολόγιο με σκοπό την αξιολόγηση του προγράμματος, καθώς και στους μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, του Γυμνασίου και του Λυκείου.

### **Τοπική κοινωνία και οικονομία**

Στις δράσεις του Δικτύου εμπλέκονται ως επιμορφωτές, ποικίλες επαγγελματικές ομάδες από την τοπική κοινωνία. Εκπαιδευτικοί, καλλιτέχνες, κτηνοτρόφοι, γεωργοί, εργαζόμενες σε γυναικείους συνεταιρισμούς, εθελοντές της Ομάδας Διάσωσης του παραρτήματος Ηρακλείου και άτομα που εμπλέκονται επαγγελματικά με τον τουρισμό. Επιμορφούμενοι είναι μαθητές, εκπαιδευτικοί και πολίτες από την Κρήτη, την υπόλοιπη Ελλάδα και το εξωτερικό. Μέσα από τις δράσεις στηρίζονται οι τοπικές επιχειρήσεις και οι συνεταιρισμοί, οι οποίοι ασκούν μικρής κλίμακας επιχειρηματική δράση με την παραγωγή, τη συσκευασία και τη διάθεση τοπικών προϊόντων στους τουρίστες (Ευθυμιάδης, Μοδινός, Σβορώνου, 2003). Σκοπός είναι η προώθηση των τοπικών προϊόντων, της κρητικής διατροφής και η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. (Αγοραστάκης Γ., 2001). Εκτός από τα οικονομικά οφέλη για τις τοπικές επιχειρήσεις και τα μορφωτικά που αποκομίζουν όλοι οι επιμορφούμενοι, σημαντικά είναι τα πολιτισμικά οφέλη μέσα από την προώθηση του παραδοσιακού τρόπου ζωής και της παραδοσιακής κρητικής διατροφής. Σημαντικά είναι και τα έμμεσα οφέλη που απορρέουν μέσα από την ανάδειξη της περιοχής. Προωθήθηκε, μέσω των προγραμμάτων και των δράσεων, ο φυσικός πλούτος της περιοχής και η πολιτιστική κληρονομιά με επισκέψεις σε Μουσεία και Αρχαιολογικούς Χώρους.

### **Συνεργασία με άλλους φορείς**

Το Κ.Π.Ε. Αρχανών στα πλαίσια του Δικτύου, εκτός από τις τοπικές επιχειρήσεις και τους τοπικούς φορείς, συνεργάζεται με:

α) την Περιφερειακή Δ/ση Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπ/σης Κρήτης, στην οποία και υπάγεται, για την υλοποίηση του ευρωπαϊκού προγράμματος Commenius – Regio με τίτλο: Environmental Tourism, διάρκειας δύο ετών σε συνεργασία με αντίστοιχο φορέα της Τσεχίας. Η συγκεκριμένη συνεργασία στοχεύει στη γνωριμία των εναλλακτικών μορφών τουρισμού των δύο χωρών, την ανταλλαγή πληροφοριών, ιδεών, προτάσεων και στη διαμόρφωση νέων στάσεων, στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και κατ'επέκταση στην εκπαίδευση των μαθητών που συμμετέχουν. Επιτυγχάνεται επίσης, η προσέγγιση των διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων και της κουλτούρας, σε θέματα εκπαίδευσης τουρισμού στην ανάπτυξη για την αειφορία. Επιπλέον, καταγράφονται στοιχεία των εναλλακτικών μορφών τουρισμού που συμβάλλουν στην ισόρροπη προστασία και ανάδειξη των τουριστικών περιοχών (World Tourism Organization, 1993) και προτείνονται παρεμβάσεις για την προστασία τους. Η συνεργασία αυτή θα βελτιώσει το παιδαγωγικό υλικό και τη δομή των προγραμμάτων που υλοποιούνται στο Κέντρο και τα αποτελέσματα θα διαδοθούν σε όλα τα Κ.Π.Ε. της Ελλάδας. Αυτή η εμπειρία βοηθάει στην αναβάθμιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο σύγχρονο σχολείο και τη σύνδεση της τοπικής κοινωνίας με την εκπαιδευτική κοινότητα. Οι μαθητές ως μελλοντικοί υπεύθυνοι πολίτες θα αναλάβουν πρωτοβουλίες και με κριτική σκέψη θα ενασχοληθούν με θέματα τουρισμού της περιοχής τους αναδεικνύοντας την προστασία του περιβάλλοντος ως στόχο για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

β) το Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου Κρήτης. Με τη Σχολή Τεχνολόγων Γεωπονίας (Σ.ΤΕ.Γ.) το Τμήμα Φυτικής Παραγωγής συνεργάστηκε και πραγματοποίησε σεμινάριο με θέμα «Μείωση του Οικολογικού Αποτυπώματος των Κατοικιών μας», στο οποίο έγινε ιδιαίτερη αναφορά για τη μείωση του οικολογικού αποτυπώματος στο πλαίσιο του τουρισμού π.χ. ορθή διαχείριση των ξενοδοχειακών μονάδων σε όλα τα επίπεδα, της μετακίνησης και της μεταφοράς τουριστών και προϊόντων. Επίσης, συνεργάστηκε με τη Σχολή Διοίκησης Οικονομίας (Σ.Δ.Ο.), το Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων για το Σεμινάριο «Βιώσιμη Διαχείριση τουριστικών περιοχών και ΠΕ», του Εθνικού Δικτύου με θέμα εισήγησης «Βιώσιμη Τουριστική ανάπτυξη»

γ) τους Δήμους Αρχανών-Αστερουσίων, Χερσονήσου (Πρόταση του Δήμου Χερσονήσου για Βιώσιμο Τουρισμό, 2012) και Γόρτυνας σε θέματα βιώσιμου τουρισμού και προώθησης τοπικών προϊόντων.

δ) την Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Πεζών Ηρακλείου, τους χώρους της οποίας επισκέπτονται οι μαθητές στα πλαίσια προγραμμάτων του Κέντρου και ενήλικες στα πλαίσια σεμιναρίων.

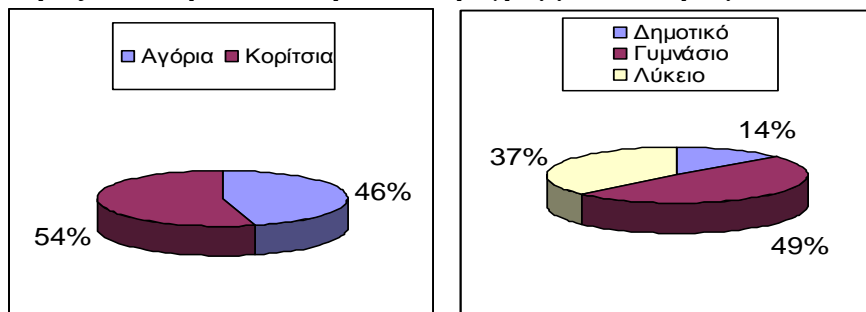
ε) είκοσι δύο Κ.Π.Ε. απ' όλη τη χώρα με σκοπό την ανταλλαγή και τη διάχυση των γνώσεων σε θέματα βιώσιμου τουρισμού και τη διατύπωση προτάσεων.

στ) το Παγκόσμιο Περιβαλλοντικό Δίκτυο Environment Online (ENO). Η διαδικασία συλλογικής μάθησης, συνεργασιών, ισότιμης συμμετοχής και συνεχούς διαλόγου είναι απαραίτητη μεταξύ των κυβερνήσεων, προκειμένου να αυξηθεί η συνειδητοποίηση, να προαχθεί η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων και να επιτευχθεί η αλλαγή συμπεριφορών και τρόπων ζωής προς τη κατεύθυνση της βιωσιμότητας (Διακήρυξη Θεσ/νίκης, 1997). Στα πλαίσια της συνεργασίας επισκέφτηκαν το Κέντρο 23 μαθητές, 2 εκπαιδευτικοί και 5 γονείς του σχολείου Enon Koulu της Φινλανδίας και υπάρχει σχεδιασμός για μελλοντικές συνεργασίες με σχολεία απ' όλο τον κόσμο.

## ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

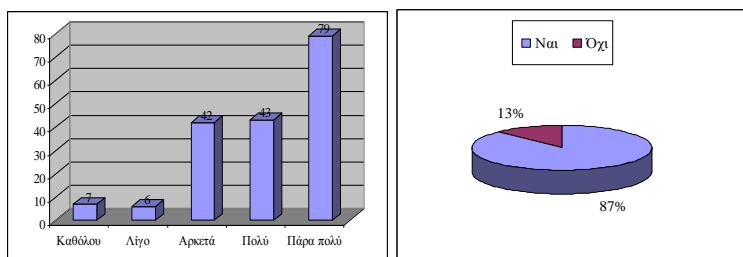
Ακολουθούν τ' αποτελέσματα της επεξεργασίας των ερωτηματολογίων των 181 μαθητών, που παρακολούθησαν τα προγράμματα τουρισμού και των εκπαιδευτικών τους, καθώς και των συμμετεχόντων στο Τριήμερο Σεμινάριο με τίτλο «Βιώσιμη διαχείριση τουριστικών περιοχών και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση».

### α) Μαθητές που παρακολούθησαν τα προγράμματα τουρισμού του Κέντρου.



Σχήμα 1: Κατανομή των μαθητών α) ως προς το φύλο β) ως προς τη βαθμίδα εκπαίδευσης.

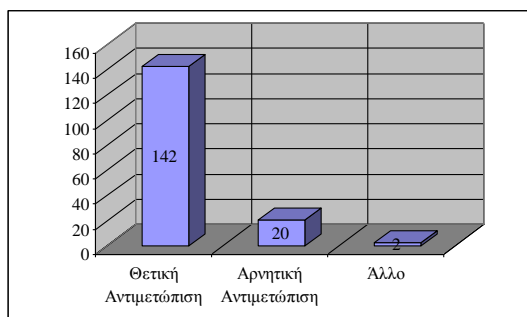
Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις που τους τέθηκαν φαίνονται παρακάτω:



**Σχήμα 2,3:** Κατανομή των απαντήσεων των μαθητών στις ερωτήσεις

α) «Πόσο σας ικανοποίησε το πρόγραμμα που παρακολούθησατε στο Κ.Π.Ε. Αρχανών;» και β) «Θέλετε να επισκεφτείτε ξανά το Κ.Π.Ε. Αρχανών;»

122 μαθητές (68,9%) έμειναν πολύ ή πάρα πολύ ικανοποιημένοι, 42 μαθητές (23,02%) έμειναν αρκετά ικανοποιημένοι και 13 μαθητές (7,34%) έμειναν καθόλου ή λίγο ικανοποιημένοι. 4 μαθητές δεν απάντησαν. Ενώ, 154 μαθητές θέλουν να επισκεφτούν ξανά το Κ.Π.Ε. Αρχανών, 22 δε θέλουν και 5 δεν απάντησαν.

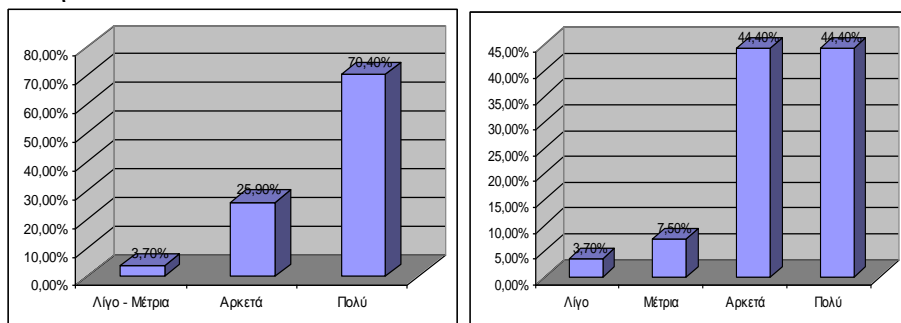


**Σχήμα 4:** α) Κατανομή των απαντήσεων των μαθητών στην ερώτηση «Γράψτε μια λέξη ή πρόταση γι' αυτό που ζήσατε σήμερα»

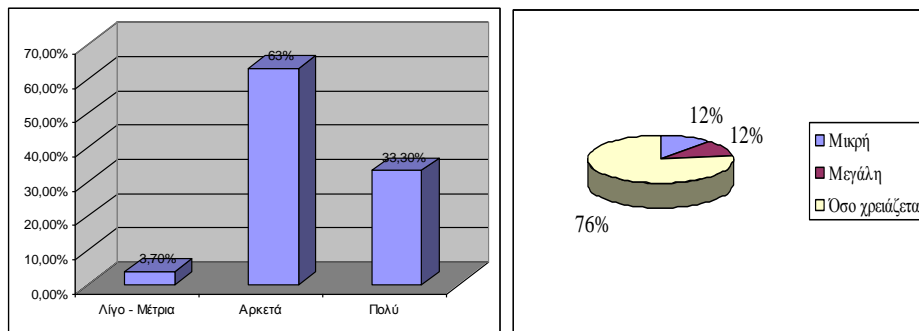
Στην κατηγορία Θετική αντιμετώπιση εντάχθηκαν 142 απαντήσεις (86,58%) όπως «χαρά, πέρασα υπέροχα, τέλεια, φανταστικά, μου άρεσε πολύ κ.ά.», ενώ στην κατηγορία Αρνητική αντιμετώπιση 20 απαντήσεις (12,19%) όπως «κούραση, υπερένταση κ.α.». 17 άτομα δεν απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση και 2 άτομα έδωσαν διαφορετικές απαντήσεις.

### β) Εκπαιδευτικοί που παρακολούθησαν τα προγράμματα τουρισμού του Κέντρου.

Οι εκπαιδευτικοί που συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια στα προγράμματα του τουρισμού ήταν 26.



**Σχήμα 5,6:** α) Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών α) στην ερώτηση «Οι μαθητές κατανόησαν γνωστικά το θέμα του προγράμματος;» και β) στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό υπήρξε ενεργός συμμετοχή των μαθητών;»



**Σχήμα 7,8:** α) Κατανομή των απαντήσεων των εκπαιδευτικών α) στην ερώτηση «Οι μαθητές ήρθαν σε επαφή με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού;» και β) στην ερώτηση «Η χρονική διάρκεια της εργασίας πεδίου ήταν Μικρή, Μεγάλη, Όσο χρειάζεται»

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η συσχέτιση ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και στην Π.Ε παρέχει στους μετέχοντες μαθησιακές και βιωματικές εμπειρίες, αλλάζει τις αντιλήψεις και τα αισθήματά τους για το φυσικό κόσμο και εμπλουτίζει τις προσπάθειες για την προστασία του (Tisdell & Wilson, 2005).

Στα ΚΠΕ μπορεί να προωθηθεί η εκπαίδευση που βασίζεται στο χώρο και οι επιμορφούμενοι να έχουν ουσιαστικότερη και πιο ενεργή συμμετοχή (Deri, 2005, Smith, 2007). Επίσης μπορούν να συμβάλλουν στην αειφορική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών μέσα από την ανάδειξη των τοπικών προϊόντων, των αειφορικών καταναλωτικών προτύπων, της βιοποικιλότητας, της υγιεινής διατροφής, του βιώσιμου τουρισμού.

Μελλοντικός στόχος του Κέντρου είναι να κατανοήσουν όσο το δυνατόν περισσότερες πληθυσμιακές ομάδες, τα οφέλη του βιώσιμου τουρισμού και της παραδοσιακής διατροφής. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με: α) αύξηση των συνεργαζόμενων σχολείων και Κ.Π.Ε. στο Δίκτυο, και για πρώτη φορά, και με συμμετοχή ενηλίκων διαφόρων επαγγελματικών ομάδων σ' αυτό, β) παραγωγή σχετικού εκπαιδευτικού υλικού προσβάσιμου σε όλη την εκπαιδευτική κοινότητα, γ) διοργάνωση σεμιναρίων με ομάδες – στόχους το σύνολο των ενηλίκων, τους εκπαιδευτικούς και τους επαγγελματίες που σχετίζονται με τον τουρισμό.

δ) διοργάνωση συνεδρίου στο οποίο οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί θα παρουσιάζουν τις απόψεις και τις εμπειρίες τους, που σχετίζονται με θέματα βιώσιμου τουρισμού στην εκπαίδευση, ε) συνέχιση και ολοκλήρωση του Ευρωπαϊκού προγράμματος Comenius – Regio, στ) συνέχιση και εμπλουτισμό της συνεργασίας με το πρόγραμμα ENO, ζ) προγραμματισμό νέων δράσεων για την προώθηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με τους ήδη συνεργαζόμενους Δήμους, η) συνεργασία του Δικτύου με το Εθνικό Θεματικό Δίκτυο «Το σεισμικό τόξο που μας ενώνει» που συντονίζει το Κ.Π.Ε. Ζακύνθου. Η συνεργασία αυτή κρίνεται σημαντική, λόγω της έντονης σεισμικής δραστηριότητας που παρατηρείται σε διάφορες τουριστικές περιοχές της Ελλάδας. Συνεπώς, στα σχέδια της αντισεισμικής προστασίας των αρμόδιων φορέων των περιοχών αυτών πρέπει να συμπεριληφθεί και ο μεγάλος αριθμός τουριστών που τις επισκέπτονται.

Σύμφωνα λοιπόν με τους παραπάνω στόχους, τα οφέλη που απορρέουν από τις διάφορες δραστηριότητες του ΚΠΕ, είναι τόσο η ανάδειξη και η προστασία του φυσικού πλούτου και της πολιτιστικής κληρονομιάς, όσο και η δημιουργία γνώσεων στάσεων και αξιών στους μαθητές και στους ενήλικες, ώστε να αναπτυχθούν



συμμετοχικές συμπεριφορές, που θα συμβάλλουν στην προστασία της οικολογικής ισορροπίας, της ποιότητας ζωής και της βιώσιμης ανάπτυξης.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγοραστάκης Γ. (2001) Εισήγ. στην Ημερίδα INTERREG II-Οικον. Επιμελ. /Τμ. Δυτ. Κρήτης, «*Ανάπτυξη Επιχειρηματικών Πρωτοβουλιών Κρήτης-Κύπρου*» Ιούνιος 2001
- Αποστολάκης Δ., Σφακιανάκη Μ. (2006) «*Εναισθητοποίηση και προσέγγιση της τοπικής κοινωνίας του Ν. Ηρακλείου μέσα από τις δράσεις της ΠΕ*» 2<sup>ο</sup> Συνέδριο Σχολ. Προγραμμάτων ΠΕ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Αθήνα, 15-17 Δεκεμβρίου.
- Βασάλα Π. (2005) «*Μαθαίνοντας για τους σεισμούς*» Αθήνα Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός
- Ζαχαρίου Α. και Καϊλα Μ. (2009). «*Η συμβολή της μη τυπικής εκπαίδευσης στην εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη: το παράδειγμα των κέντρων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Εκπαίδευση για το περιβάλλον και τη αειφόρο ανάπτυξη: νέα δεδομένα και προσανατολισμοί*» Αθήνα Εκδόσεις Ατροπός
- Κοκκώσης Χ. και Τσάρτας Π. (2001) «*Βιώσιμη Τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*» Κριτική, Αθήνα.
- Σβορώνου Ε. «*Οι δρόμοι της αειφορίας*» σελ.165-182: «*Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*» Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, ΔΠΠΕ
- Παπαζήση Χ. και Παπαζήση Ε. (2007) «*Εκπαίδευση για την Αειφόρο ανάπτυξη και Αειφόρος τουρισμός*» 3<sup>ο</sup> Συνέδριο ΠΕΕΚΠΕ, Αθήνα.
- Χατζιμιχαήλ Μ. Δημοπούλου Μ. Δήμου Α. Ζόμπολας Α. Καινουργίου Σ. Μπαμπίλα Ε. Φλώρου Δ. (2005) Η θεματολογία και τα κριτήρια επιλογής των ΣΠΠΕ, στο 1<sup>ο</sup> Συνέδριο «*Σχολικών προγραμμάτων ΠΕ*» του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Λουτράκι
- Χριστοφάκης Μ. (2009) «*Τουρισμός και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη: Παράγοντες Αειφορίας σε τοπικό επίπεδο και Κατευθύνσεις πολιτικής. Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη: νέα δεδομένα και προσανατολισμοί*» Αθήνα. Εκδόσεις Ατροπος.
- Deri A. (2005) «*Μάθηση για τη βιωσιμότητα βασισμένη στην κοινότητα*» Στο Α.Δ Γεωργόπουλος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ο νέος πολιτισμός που αναδύεται* (σσ. 621-634), Αθήνα. Guteberg.
- Pearce D. (1991) «*Tourism Development Longman*» London
- Smith G. (2007) Place-based Education: Breaking through the constraining regularities of public School «*Environmental education research*» 13(2), 189-207
- UNESCO (1997) *Διακήρυξη της Διεθνούς Διάσκεψης της Θεσσαλονίκης*, 8-12 Δεκεμβρίου 1977 «*Περιβάλλον και Κοινωνία: Εκπαίδευση και Ευαισθητοποίηση των πολιτών για την Αειφορία*»
- WTO, *Sustainable Tourism development: Guide for local planners*, Madrid 1993. (World Tourism Organization ,1993, p.7)